

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 4 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЬ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 4 (3)-2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

ИСАНОВА ФЕРУЗА ТУЛҚИНОВНА

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Аброр – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Гайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарқанд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Таҳририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Gadoyev Dadaxon Hayrulloevich
“ХО‘JA PESHKO” MASJIDI TARIXI 9-14

Raxmatulloyev Murodjon Xikmatulloyevich
MATBUOT VA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING RIVOJLANISHIDA SO‘Z ERKINLIGINING
MINTAQAVIY-HUQUQIY ASOSLARI..... 15-20

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Курпаяниди Константин Иванович
НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ МЕТОДОЛОГИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ
СРЕДЫ МАЛЫХ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ 21-34

Камбаров Жамолдин Хикматиллаевич
РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИНГ БОЗОР ҚОНУНЛАРИГА ТАЪСИРИ ТАДҚИҚИ 35-45

Паязов Мурод Максудович
“ЎЗБЕКИСТОН ТЕМИР ЙЎЛЛАРИ” АЖДА ХИЗМАТЛАР БОЗОРИДАГИ БОШҚАРУВ
СТРАТЕГИЯСИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ..... 46-59

Рўзиев Абдумалик Ортиғалиевич
ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА РАҚАМЛАШТИРИШНИ
БАҲОЛАШ ХАЛҚАРО АМАЛИЁТИ 60-74

Хожаев Азизхон Саидалохонович
ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ МОЛИЯВИЙ БАРҚАРОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА
БЮДЖЕТДАН ТАШҚАРИ МАБЛАҒЛАРНИНГ ШАКЛЛАНИШИ, ЎРНИ ВА УЛАРНИНГ
ТАҲЛИЛИЙ ЖИҲАТЛАРИ 75-87

Хўжанова Гулшода Отамуродовна
САНОАТ КОРХОНАЛАРИДА КЛАСТЕРЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ 88-93

Xatrayeva Sayyora Nasimovna, Pirimqulov Jaхонгир
ANOI OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA‘MINLASHDA O‘SIMLIKCHILIK TARMOG‘INI
RIVOJLANTIRISH TENDENSIYASI 94-99

Пардаева Шаҳноза Абдинабиевна
МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАРНИНГ СТРАТЕГИК БОШҚАРУВ ҲИСОБИ МЕТОДОЛОГИЯСИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ..... 100-105

Очилова Наргиза Акрамовна
ЗНАЧЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ В РАЗВИТИИ ДЕХКАНСКИХ И ПОДСОБНЫХ
ХОЗЯЙСТВ 106-112

Alimardonova Zebuniso

SURXONDARYO VILOYATINING MAMLAKATIMIZ TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNINI VA ASOSIY RIVOJLANISH TENDENSIYALARINING TAHLILI113-118

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАҲЛАРИ

Khakimov Nazar, Amridinova Dilrabo, Kurbanova Sevara

TEACHING SOCIAL HUMANITARIAN SUBJECTS IN UNIVERSITY: NAVIGATING COMPLEXITIES AND CONTROVERSIES IN THE CLASSROOM TO EMPOWER STUDENTS119-125

Bayaliev Djaxongir Kaynarbekovich

GLOBALSHUV JARAYONIDA DINIY VA DINYOVIY G'OYALARNING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI126-132

Raurova Ra'no Soyibovna

XOJA ISMAT BUXORIY MANAVIY BARKAMOLLIKKA ERISHISH HAQIDA133-137

Yusubov Jaloliddin Kadamovich

JAHON ILM-FANIDA ABU NASR FOROBIY ILMIY-MADANIY MEROSINING TUTGAN O'RNINI VA AHAMIYATI138-145

Xolmirzaev Nodirjon Низомжонович

ШАҲАРЛАР ЭКОЛОГИЯСИНИ САҚЛАШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ146-151

Қиличев Абдор

АМИР ТЕМУР ДАВЛАТИДА БОШҚАРУВ ИНСТИТУТЛАРИ152-162

Мамасалиев Мирзоулф Мирсаидович

АМИР ТЕМУРНИНГ ТАШҚИ СИЁСАТДАГИ ФАЛСАФИЙ - АХЛОҚИЙ ЖИҲАТЛАР163-169

Tag'oyeva Dilnavoz Narziqulovna

JADIDLAR MA'NAVIY MEROSIDA XOTIN-QIZLAR TARBIYASI170-175

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАҲЛАРИ

Жумаева Феруза Рузикуловна

ТРАНСПОЗИЦИЯ ВНУТРИ КАЧЕСТВЕННЫХ И НЕКАЧЕСТВЕННЫХ АДЪЕКТИВОВ176-181

Fayziyeva Aziza Anvarovna

KONSEPTUAL METAFORIK MODELLARNING O'ZBEK TILIGA TARJIMASIDA EKVIVALENTLIK182-187

Кадиров Камол Намазович

ИЗУЧЕНИЕ ВОЛШЕБНЫХ СКАЗОК В МИРОВОЙ ФОЛЬКЛОРИСТИКЕ188-194

Normamatov Farrux Komiljon o'g'li
LINGVOMADANIYATSHUNOSLIK VA KOGNITIV TILSHUNOSLIKNING O'ZARO ALOQASI VA
ULARDA KONSEPTNING AHAMIYATI195-202

Камилова Дурдона Козимджановна
ТИЛЛАРДА “БИЗНЕС ВА ТАДБИРКОРЛИК” ТЕРМИНЛАРИНИНГ СТРУКТУРАЛ
ШАКЛЛАНИШИ203-209

12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР

Ismatullayev Otabek Taxirovich, Maxmudov Bahodir Hakimjon o'g'li
ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISH VA EKOLOGIK JINOYATLARNI
TERGOV QILISHDA XORIY TAJRIBASI210-215

Икромов Шерзод Рахимджанович
ЕТИМ БОЛАЛАР ВА ОТА-ОНА ҚАРМОҒИДАН МАҲРУМ БЎЛГАН БОЛАЛАРГА ДОИР
МАЪЛУМОТЛАРНИ СИР САҚЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ МУАММОЛАРИ216-221

13.00.00 - ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Jurayev Bobomurod Tojiyevich
SOMONIYLAR DAVRI MUTAFAKKIRLARINING PEDAGOGIK TA'LIMOTLARIDA
VATANPARVARLIK TARBIYASI MASALALARI222-226

Хакимова Мақсадхон Дилшодбековна
ЎТКУР ЮРАК КИРЛАРИНИ ЮВАДУРҒОН ТОЗА МАЪРИФАТ СУВИ227-233

Abdullayev Madiyar Daniyar o'g'li
XORIJIY MAMLAKATLARDA GEOGRAFIYA TA'LIMI MUAMMOLARI234-240

Nasritdinova Madina Nurullayevna
ARTPEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK MUSIQA TA'LIMI O'QITUVCHILARINING
IJODKORLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK TA'MINOTI241-246

Botirova Sevara Mamurovna
PEDAGOGIKADA ZAMONAVIY KOMMUNIKATSIYA MODELLARI247-253

Sarvarova Gulshan Israfilovna
THE ROLE OF ASSESSMENT LITERACY IN EFL254-258

Хамидова Зайнура Рамазоновна
УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБ ДИРЕКТОРЛАРИНИНГ БОШҚАРУВ ФАОЛИЯТИНИ
БАҲОЛАШДА КОНЦЕПТУАЛ ЁНДАШУВЛАР259-264

Jumayev Sohijon Botirboyevich
O'QUV-MASHG'ULOT GURUHLARIDA SHUG'ULLANUVCHI 11 YOSHLI KURASHCHILARNING
UMUMIY JISMONIY TAYYORGARLIGI DINAMIKASI265-271

<i>Tursunova Mukhabbat Ikromovna</i> THE POWER OF PERSONALIZATION: UNLOCKING SUCCESS WITH AN INDIVIDUAL STRATEGY FOR ENGLISH TEACHERS	272-277
<i>Samadova Sarvinoz Samad qizi</i> BAG'RIKENGLIK TARBIYASI – DAVR TALABI	278-283
<i>Ismailova Guzal Fayzullayevna</i> PEDAGOGIKA OLIY O'QUV YURTI CHET TILI YO'NALISHI TALABALARNING MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISHDA TIZIMLI YONDASHUVLAR	284-289
<i>Землянкина Юлианна Искандаровна</i> ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА	290-298
<i>Samadova Marg'uba Kuchkarovna, Ziyayeva Muhayyo Usmanjonovna</i> COMPULSORY METHODS IN TEACHING ESP	299-303

13.00.00 – Педагогика фанлари

Abdullayev Madiyar Daniyar o'g'li
Chirchiq davlat pedagogika
universiteti mustaqil izlanuvchisi

XORIJIY MAMLAKATLARDA GEOGRAFIYA TA'LIMI MUAMMOLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktab geografiya ta'limi orqali o'quvchilarda keng dunyoqarash va tizimli tafakkurini rivojlantirish uchun hayotiy zarur fan ekanligi yoritilgan. Geografiya fani o'qituvchilarning ta'limdagi samarali usullardan foydalanish masalalari ham ko'rib chiqiladi. Shuningdek, jahonning bir nechta rivojlangan mamlakatlari olimlari tomonidan geografiya ta'limi metodikasi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar natijalari tahlil qilingan va taqqoslash ishlari amalga oshirilgan.

Kalit so'zlar: geografiya, xarita, o'rganishdagi qiyinchiliklar, o'qitish usullari, dala tadqiqotlari, kompetensiya.

Абдуллаев Мадияр Даниярович
Независимый научный сотрудник
Чирчикского государственного
педагогического университета

ПРОБЛЕМЫ ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

Аннотация. В этой статье освещается, что школа является жизненно важным предметом для развития широкого кругозора и системного мышления учащихся посредством географического образования. Рассматриваются также вопросы использования педагогами географических дисциплин эффективных методов обучения. Также были проанализированы результаты исследований по методике преподавания географии учеными нескольких развитых стран мира и проведена сравнительная работа.

Ключевые слова: география, карта, трудности в обучении, методы обучения, полевые исследования, компетентность.

Abdullayev Madiyar
Independent student of Chirchik
State Pedagogical University

PROBLEMS OF GEOGRAPHY EDUCATION IN FOREIGN COUNTRIES

Abstract: This article covers the fact that school is a vitally necessary Science for the development of a broad outlook and systemic thinking in students through geography education. The subject of geography is also considered the issues of teachers' use of effective methods in education. Also, the results of research carried out by scientists from bir nechta developed countries of the world on the methodology of geography education were analyzed and comparison work was carried out.

Key words: geography, map, learning difficulties, teaching methods, field research, competence

<https://doi.org/10.47390/A1342V3I4Y2023N30>

Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida maktab ta'limida e'tibor qaratiladigan asosiy jihatlardan biri o'quvchilarning ko'nikma va malakalarini shakllantirish hamda rivojlantirishga qaratilgan. Jahon ta'limida yechilishi kerak bo'lgan ko'pgina muammolar mavjud. Olimlar ushbu muammolarni o'rganib ijtimoiy, psixologik va pedagogik tomonlarini ko'rib chiqdilar. Maktab ta'limidagi muvaffaqiyatsizliklarning umumiy va alohida jihatlari turli mavzularda muhokama qilindi. Geografiya fani ham bundan mustasno emas.

Tadqiqotchilar tomonidan AQSh, Irlandiya, Finlyandiya, Germaniya, Niderlandiya, Xitoy, Yaponiya va Rossiya mamlakatlaridagi maktab o'quvchilari va o'smirlarga geografiya fanini o'qitishdagi qiyinchiliklar muammosi hamda uni ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan tajribalar tizimli ravishda tahlil qilindi.

Jahonning ko'pgina mamlakatlaridagi maktab geografiya fanining holati fan mutaxassislari kutgan darajada emas. Tadqiqotlar natijalariga ko'ra o'quvchilarning geografiya faniga bo'lgan qiziqishi past va ular bu o'quv fanini qiyin deb hisoblashadi. Shuningdek, muammolarni hal qilish usullari va ta'limi sifatini oshirishda eng samarali bo'lgan o'qitish usullari keltirilgan. Ko'rib chiqilgan barcha tadqiqotlarning natijalari ta'lim amaliyoti uchun katta ahamiyatga ega, chunki geografiya fanidan tushuncha va bilimga ega bo'lgan inson sayyoramizga g'amxo'rlik qila oladi, uni qadrlaydi hamda bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan dunyoda uyg'un yashay oladi degan fikr ilgari suriladi.

Qayd etilishicha, geografiya insonlarning mas'uliyatli va faol fuqarolik kompetensiyalarini shakllantirish uchun zarur bo'lgan hayotiy fan hisoblanadi. O'zaro integratsiyalashgan dunyoda XXI asr insonlari uchun munosib va mas'uliyatli qarorlar qabul qila olishi uchun geografik savodxonlik zarur. Geografik bilimi bor insonlar atrof-muhit va sayyoramiz ne'matlariga g'amxo'rlik qiladi, qadrlaydi va barcha tirik mavjudotlar bilan uyg'unlikda yashay oladi [3].

2016-yilda geografiya ta'limi bo'yicha xalqaro Xartiya qabul qilindi. Ushbu Xartiyada mutaxassislar bir qancha muhim masalalarni o'rta tashladi, masalan:

- o'quvchilarning geografiya faniga oid bilim va malakalari qanday?
- o'quvchilarning fandagi muvaffaqiyati deganda nimani tushunamiz? Ularni qanday qilib eng yaxshi baholash va uning uchun qanday mezon zarur?
- geografiya ta'limi sifatini yanada oshirish uchun samarali o'qitish usullari, texnologiyalari va o'quv materiallarining ahvoli qanday?
- geografiya fani bo'yicha ta'lim sifatini oshirishda qaysi o'qitish usullari eng samarali hisoblanadi?
- maktablarda geografiya fanini o'qitish sifati va geografik bilimlarning darajasini oshirish uchun geografiya o'qituvchilarini tayyorlashni qanday yaxshilash mumkin [11].

Bir qancha tadqiqotchilar geografiya fanidan o'qitish sifatini oshirish va o'quvchilarning ko'nikmalarini rivojlantirish uchun darslarda xaritalardan, jumladan geografik axborot tizimlaridan (uch o'lchamli xaritalar, sun'iy yo'ldoshdan olingan suratlar, aerofotosuratlar va h.k.) foydalanish yaxshi samara beradi, bu esa o'quvchilarga yaxshi o'zlashtirishiga yordam beradi deb hisoblaydi. Shuningdek, takomillashgan o'qitish usullaridan foydalanish fazoviy idrok etishni rivojlantirishga imkon yaratadi.

Geografiya o'quvchilarning dunyoqarashini rivojlantirish uchun eng muhim fanlaridan biri hisoblanadi. Bu xulosa Finlyandiya, Germaniya va Gollandiyadagi o'rta maktab o'quvchilarining bilimi va dunyoqarashini o'rgangan mualliflarning fikridir [39]. Bu o'tkazilgan tadqiqotda uch mamlakat maktab o'quvchilarining fikrlari o'rganildi va so'rovnomada olindi. Tadqiqot natijalariga ko'ra turli mamlakatlardan kelgan o'quvchilar o'xshash qardiyatlar, bilim va ko'nikmalarga ega jamiyatda muvaffaqiyatli o'zaro munosabatda bo'lishlariga imkon beradi. So'rovnomada mamlakatlar bir-birlari bilan qanday bog'langanligi, insoniyatning global muammolarini yechishning qanday samarali usullarini bilasiz kabi savollar berildi. Ilmiy tadqiqot ishi mualliflarining tahlillariga ko'ra dunyoqarashning keng rivojlanishiga ko'plab omillar ta'sir qilishini va bunda eng asosiy o'rinlardan birini geografiya fani egallashi ma'lum bo'ldi. Bu fanning kuchli jihati shundaki, geografiya global muammolar va global o'zaro bog'liqlik haqida bilim beradi, shuningdek, global xabardorlikni oshiradi [10].

AQShning Janubiy Korolina universiteti tadqiqotchilari tomonidan o'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, bosma va raqamli xaritalar bilan ishlash o'quvchilarning dunyoqarashini va fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi degan xulosaga kelindi [14].

Tokio universiteti tadqiqotchisi Toru Ishikava o'z tadqiqotlarida kim tez-tez yurish paytida navigatordan foydalanadigan bo'lsa fazoviy qobiliyatlarning past ko'rsatkichlariga ega, Aksincha, uzoq vaqtdan beri bosma xaritalardan foydalanganlar fazoviylik darajasi yuqori ekanligini isbotladi. Ushbu tadqiqot natijalariga ko'ra avtomobil navigatsiya tizimlaridan foydalanishda katta tajribaga ega bo'lgan insonlar kam sayohat qilishadi va yo'nalishlarni bosma xaritadan foydalangan holda esa ko'proq o'rganadi degan yakuniy xulosaga kelindi.

Rossiyalik tadqiqotchi L.V.Zankov kichik yoshdagi maktab o'quvchilarini tarbiyalashda geografiya fani alohida ahamiyatga ega, chunki u bolani jonli va jonsiz tabiat bilan tanishtirishini ta'kidlab o'tdi. L.V.Zankova va A.N.Kazakov 2- va 3-sinflar uchun geografiya fanidan darslik yozgan, shu orqali fanga qiziqishni uyg'otishga hamda ona yurtiga bo'lgan muhabbatning ortishiga sabab bo'lgan.

Shanxay universiteti olimlarining tadqiqot natijalariga ko'ra geografiya fani o'quvchilarning rivojlanishiga boshqa fanlarga qaraganda eng katta ta'sir ko'rsatishini isbotladi. Shuningdek, geografik bilimlarining aksar qismi yosh bolalar uchun qiyin va zerikarli ekanligini, bunday bo'lishining asosiy sababi geografiyaning murakkab fan ekanligi bilan izohladilar.

Geografiya fanida birbutunlik, tizimlilik va uyg'unlikni ko'rishimiz mumkin. Shuning uchun ham ayrim obyektlar, hodisa va jarayonlarning geografik ko'rinishi har doim murakkab ko'rinishga ega. Buning ajablanarli joyi yo'q N.N.Baranskiy "Geografiya bir barmoq bilan emas, balki bir nechta barmoqlar bilan o'ynaydi" deb yozgan edi [2].

Buyuk Britaniyalik olim N.Xorvud tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ham e'tiborga loyiqdir. U intervyu orqali o'smirlarning maktab geografiyasi haqidagi tasavvurlarini o'rgandi. N.Xorvud o'z ishida bolalarning maktab geografiyasi va geografiya fani haqida qanday tasavvurga ega ekanliklari haqida tadqiqot natijalariga ko'ra, bu fan haqida yetarli tushunchaga ega emasligi ma'lum bo'ldi. Maktabda geografiya ta'limi sifatini oshirish zarur degan xulosaga keldi.

Hozirda dunyoning ko'pgina davlatlarida geografiya fani 5-sinfdan boshlanadi. Boshlang'ich maktabda esa geografiya "Tabiatshunoslik" yoki "Ijtimoiy fanlar" tarkibiga kiritilgan.

Hozirgi vaqtda geografiya fani dunyodagi ko'pgina mamlakatlarning maktablardagi haqiqiy o'rni har doim ham ushbu fanning ahamiyatiga mos kelmaydi. Mashhur rus geografi V.P.Maksakovskiyning so'zlariga ko'ra, "Geografiya maktabda go'zal xonim bo'lgan vaqtlar allaqachon o'tib ketgan va uning nufuzi pasaymoqda" degan edi [4]. Rus tilidagi matbuot nashrlarida ham shunday bayonotlar borki, unda geografik bilimlarning darajasi pasayib bormoqda hamda o'quvchilarning fanga qiziqishi esa kam deyilgan.

Xuddi shu muammo ayrim xorijiy tadqiqot natijalarida ham qayd etilgan. Geografiya darslarida o'quvchilar duch keladigan qiyinchiliklarni o'rgangan Filippinlik olimlar o'quvchilarning ushbu fanga qiziqishi pasayganini qayd etgani holda o'qituvchilar o'z o'quvchilarining motivatsiyasining pastligini geografiya kursida yodlash kerak bo'lgan juda ko'p ma'lumotlarni o'z ichiga olganligi bilan izohlashadi. Maktab geografiyasida matematikaga oid mavzular ham mavjud. Shu bilan birgalikda, geografik tushunchalarni o'zlashtirish uchun zarur bo'lgan matematika bo'yicha bilim va ko'nikmalar avval geografiyada, keyinchalik esa matematika kursida o'rganilishi ma'lum bo'ldi. Shuningdek, o'quvchilar uchun o'zlashtirishda qiyin bo'lgan jihatlarga kartografiya va xaritalarda kerakli ma'lumotlarni topishda qiynalishlarini aytib o'tish mumkin.

Irlandiya maktablarida ham geografiya fanini o'quvchilar o'rganadi. Geografiya ta'limi orqali o'quvchilar o'z hududi, o'lkasi va jamiyatining iqtisodiy-ijtimoiy hayoti haqida ma'lumotga ega bo'ladi. Geografiya yordamida insonning dunyo hamjamiyatiga integratsiyalashuvi uchun muhim deb hisoblashadi. Bularning barchasi o'quvchilarning ijtimoiy kompetentsiyasini rivojlantirish va o'z-o'zini baholash uchun muhimdir. Bundan tashqari, aynan geografiya boshqa fanlar bilan integratsiyalashuv uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Shuning uchun Irlandiyada o'qituvchilar uchun mazkur yo'nalishda uslubiy tavsiyalar ishlab chiqilmoqda.

Turkiyaning Eskishehir Osmangazi universitetida 2018-yilda o'tkazilgan tadqiqotda geografiya o'qituvchilari qanday muammolarga duch kelayotganligi va geografik bilimlarni targ'ib qilish uchun nima qilish kerakligini aniqlashdan iborat edi. Tadqiqot so'rovnomasida Turkiyaning to'qqizta hududidan 212 nafar geografiya o'qituvchisi ishtirok etdi. Respondentlarning yarmidan ko'pi o'quvchilar bilan ishlashda muammolar bor ekanligini aytib o'tgan. So'rovnomada o'qituvchilarning 25,7 foizi o'quvchilarning muvaffaqiyatsizligining asosiy sababini motivatsiyaning pastligi, geografiya darslariga qiziqishning kamligida deb ko'rishadi. O'qituvchilarning 17,4 foizi nima uchun darsni yaxshi tashkil eta olmaganliklarini tushuntirib, sababini aytib berishadi. Muammoning 13,4% i sinfda o'qishning ikkinchi yilida qolib ketgan o'quvchilar borligi va ularning xatti-harakatlari ta'lim sifatini pasaytiradi deb biladi. O'qituvchilarning 10,9 foizi o'quvchilarning sinfdagi yomon xulq atvoridan, 3,9 foizi o'qituvchilarning o'quvchilar bilan bo'lgan qiyinchiliklariga ota-onalarning farzandlarining ta'lim-tarbiyasiga qiziqishi yo'qligida, deb hisoblaydilar. Tadqiqotda olingan natijalar asosida mualliflari bir qator takliflarni ishlab chiqdilar va o'qituvchilar malakasini oshirish jarayonida ushbu muammolarni yechish yo'llari o'rgatiladigan bo'ldi.

Avstraliyaning Monash universiteti tadqiqotchilari suhbatlar orqali geografiya fani bo'yicha talabalar va o'qituvchilarning geografiya o'quv dasturida keng tarqalgan turli mavzularga qiziqishlarini uyg'otishga harakat qilishdi. Ma'lum bo'lishicha, o'qituvchilar va ularning shogirdlari manfaatlari bir-biriga to'g'ri kelmaydi. O'quvchilar uchun qiziqarli bo'lgan mavzular o'qituvchilar uchun mutlaqo qiziq emas va aksincha. Tadqiqot muallifi, olingan

ma'lumotlardan darslik mualliflari, o'qituvchilar tomonidan darslarga tayyorgarlik ko'rishda foydalanish kerakligini taklif qiladi, chunki o'quvchilarning qiziqishlarini inobatga olish umuman o'quv natijalarini yaxshilaydi [13].

Muvaffaqiyatli o'qituvchilarning xususiyatlarini o'rgangan Amerikalik tadqiqotchilar samaradorlik ikki omildan iborat degan xulosaga keldi:

- o'qituvchining shaxsiy fazilatlarini;
- birinchi, bilim va o'qitish usullarining o'zgarishi.

Shaxsiy fazilatlariga do'stona munosabat, hazil tuyg'usi, o'zgarishga tayyorlik, izchillik, muloqot qobiliyatlari kiradi. Samarali o'qituvchining kasbiy mahorati fanni yaxshi bilishi, o'quvchilar e'tiborini jalb qilish uchun turli texnika va usullardan foydalana olishi, dars vaqtidan unumli foydalana olishi, savol bera olishi, rivojlanishini nazorat qilishi kabi xulosaga kelish mumkin.

Ayrim xorijiy tadqiqotchilar geografiya fanini o'qitishdagi muammolarni va muvaffaqiyatsizlikni bartaraf etishga yordam beradigan turli xil o'qitish usullari va texnologiyalaridan foydalanishni taklif qiladilar.

Zamonaviy dunyoda geografiya fani oldida jamiyatni tashkil etishning oqilona usullarini tanlash uchun tabiatning alohida komponentlaridagi o'zgarishlarni baholash va prognozlash bilan bog'liq yangi vazifalar turibdi. Shu munosabat bilan maktab geografiasining mazmuni ham o'zgarishi kerak. Bunday o'zgarishlar Vengriyaning o'quv rejaları va dasturlarida geografianing o'rniga "Yer va bizning atrof-muhit" kursi paydo bo'ldi. Avstriyada "Geografiya va iqtisod" fani o'rganilmoqda. Norvegiyada geografiya tabiiy fanlarni o'z ichiga qamrab olgan "Tabiatshunoslik" (Science) faniga birlashtirilgan. O'qitish uslublari ham takomillashtirilmoqda.

So'nggi paytlarda zamonaviy ta'limda muammoli, tadqiqot (shu jumladan, dala tadqiqoti) va loyihaga asoslangan o'qitish usullariga qiziqish ortib bormoqda. Psixologlarning fikriga ko'ra, aynan shu usullar o'quvchilarga o'quv jarayonining faol ishtirokchisi bo'lishga imkon beradi.

Dala tadqiqot usuli geografianing eng qadimgi tadqiqot yo'nalishlaridan biridir. Hozirgi, zamonaviy sharoitda ham u eng samarali usul hisoblanadi. Masalan, Serbiyaning Belgrad universitetida o'tkazilgan tadqiqotda geografiya yo'nalishi talabalarining dala tadqiqot usulining afzalliklari haqidagi fikrlari o'rganildi. Jami 215 nafar talaba metodning quyidagi afzalliklarini qayd etdi: o'quvchilarning o'rganilayotgan obyekt bilan bevosita aloqasi, geografiani o'rganishga bo'lgan motivatsiyasining oshishi, talabalar o'rtasida shaxslararo munosabatlarning yaxshilanishi kabilarni ko'rishimiz mumkin edi [12].

Niderlandiyaning Kapella universiteti tadqiqotchilari "Munosabatli geografik fikrlash geografik tafakkurning bir qismidir" – degan fikrni aytib o'tadi. Universitet tadqiqotchilarining maqsadi talabalarining geografik munosabatlarni rivojlantirishga hissa qo'shadigan geografik munosabatlarni o'rnatish qobiliyatining dalillarini topish edi. Tadqiqotda maktab o'quvchilarining kichik guruhlariga geografik topishmoqlarni yechish jarayonida ishtirok etishdi. Topishmoqlar o'qituvchilar tomonidan bir nechta darslarda ishlatilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tajriba boshida o'quvchilar geografik topishmoqlar bilan bog'lanish va o'zaro bog'lanishni o'rnatishda qiyinchiliklar mavjud edi. Talaba guruhlarining muhim qismi munosabatlarning o'zaro bog'liqligini tushunishda qiyinchiliklarga duch keldi. Biroq,

o'quvchilar topishmoqlar yechishni mashq qilgan bir necha darslardan so'ng, bu qiyinchiliklar bartaraf etildi.

Rossiya geografiya ta'limida geografiyani o'qitishga katta e'tibor beriladi. Tadqiqotchi S.P.Sanina geografiyani o'qitishda muammoli topshiriq texnologiyasidan foydalanish ta'lim sifati va mazmunini o'zgartirishga xizmat qilishini isbotladi.

Rossiyalik tadqiqotchilar M.A.Melnikova-Poddubnaya va M.I.Podbolotov o'z ishlarida boshlang'ich va o'rta maktablarida geografiyani o'qitishda modellashtirish usulining samaradorligini tavsiflovchi qator tadqiqotlarni amalga oshirdilar. Tadqiqot natijalari eng samarali va esda qolarli yorqin, faol bo'lishini ko'rsatdi. Ushbu usullardan bir vaziyatni modellashtirish usuli bo'lib, u yangi materialni o'zlashtirish uchun ham, olingan bilimlarni mustahkamlash uchun ham mos keladi [5].

So'nggi paytlarda sinektika usuli ta'lim tadqiqotchilari va amaliyotchilari orasida tobora ommalashib bormoqda. Tadqiqotchi M.N.Koksharova kompetensiyali yondashuv asosida geografiyani o'qitish jarayonida sinektika metodidan foydalanish noaniqlik sharoitida nostandart qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishdan tashqari, ushbu usuldan foydalanish ma'lumotni yaxshiroq eslab qolishga shuningdek, assotsiativ fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi degan xulosaga keldi.

Ta'lim jarayonida o'qituvchilar qanday usul va vositalardan foydalanmasin, geografiyani o'qitishdagi asosiy ish o'qituvchining o'ziga tegish ekanligini aytib o'tish joiz. Bu, birinchi navbatda, geografiya ko'pincha fanlararo kursning bir qismi sifatida o'rganilishi, geografiyadan tashqari, biologiya, kimyo, fizika, tarix yoki ijtimoiy fanlarni o'z ichiga olganligi bilan izohlanadi. Bunday darsni geografiya o'qituvchisi deyarli o'qitmaydi va bunda geografik mavzular sayoz yoritilishiga sabab bo'ladi. Demak, bu fan yordamida o'quvchilarda nafaqat geografiyani bilish, balki ma'lum qobiliyatlarni shakllantirish uchun o'qituvchining fakt va atamalarni bilishi yetarli emas. Bu fakt va tushunchalarni boshqa o'quv fanlari va hayotning o'zi bilan uyg'unlashtira olishi, inson va tabiat o'rtasidagi munosabatni o'rnata olishi kerak. Bundan tashqari, u o'quvchilarga bilimlarni yetkaza olishi emas, balki kerakli ma'lumotlarni o'zlari topishi va bilimga ega bo'lishi uchun ularga o'rgatishi muhimdir. Shunday qilib, rivojlanayotgan sharoitda o'quvchilar faoliyatini tashkil eta oladigan yuqori malakali o'qituvchi geografiya fanidan o'quvchilar muvaffaqiyatini ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi.

Geografiyani o'qitish muammosi ko'pgina xorijiy mamlakatlarda va nashrlarda keng muhokama qilinmoqda. Buni o'quvchilarning geografiya faniga bo'lgan qiziqishining pasayishi tendentsiyasi ko'rsatmoqda. Bu maktab o'quvchilarining geografiya fanini o'rganishdagi o'quv muvaffaqiyatsizligining asosiy sababidir. Geografiya fanini o'qitishdagi muvaffaqiyatsizliklarning asosiy sababi sifatida darsliklarda yodlash uchun juda ko'p ma'lumotlar, juda ko'p murakkab atamalar mavjud. Shuningdek, matematika fanidan kartografiyaga oid mavzular geografiyaga qaraganda maktab dasturida kechroq o'rganiladi, shuning uchun o'quvchilar xarita bilan ishlashni yaxshi bilmaydi. Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda geografiya fanidan o'quvchilarning ta'lim muvaffaqiyatini oshirishga yordam beradigan omillar tahlil qilindi. Avvalo, bular bolaga yo'naltirilgan ta'lim, tadqiqot metodi, dala tadqiqoti metodi kabilardan foydalanish samarali hisoblanadi.

Bugungi kunda ko'pchilik insonlar xaritalar o'rniga navigatorlardan tobora ko'proq foydalanmoqda. Shuning uchun bo'lsa kerak, xaritalarni maktab geografiyasining bo'limi sifatida endi o'rganish uchun ahamiyatli emas degan fikrlar ham mavjud.

Shuningdek, quydagi ba'zi xulosa va tavsiyalarni berish mumkin:

- o'quvchilarga yo'naltirilgan ta'limni tashkil etish uchun o'quv jarayoniga dala tadqiqotlarini kiritish tavsiya etiladi. Eng samarali amaliyotlar bir nechta o'quv fanlarini, masalan, geografiya, biologiya, fizika, kimyo va boshqalarni birlashtirganda yanada samarali bo'ladi;

- zamonaviy geografiya darslarini o'quvchilarning madaniyatlararo kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilishiga e'tibor qaratish va turli mamlakatlar o'quvchilari o'rtasida konferensiyalar, veb-forumlar va qo'shma loyihalarni amalga oshirish lozim;

- o'rta maktabda geografiya darslariga mashhur olimlar va universitet professorlari taklif qilish orqali geografiya o'qitishda ijobiy natijalarga erishish mumkin;

- geografiya ta'limi metodikasi bo'yicha ishlab chiqilgan innovatsion pedagogik texnologiyalar va zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish yuqori samara beradi.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Горбанев В.А. Еще раз о единой географии / В.А. Горбанев // Международный научно-исследовательский журнал. 2016. № 10 (52) Часть 4. С. 53—58. doi:10.18454/IRJ.2016.52.121
2. Мельшкова-Поддубная М.А., Подболотова М.И. Метод ситуационного моделирования как ресурс системнодеятельностного подхода в обучении географии // Вестник Московского городского педагогического университета. Серия: Естественные науки. 2013. № 2. С. 102—108.
3. Михеева В.С. Методологические проблемы математического моделирования в географии // Теоретическая география. М.: Мысль, 1971. С. 76—81.
4. Санина С.П. Компьютерное моделирование в исследовательской деятельности учащихся // Педагогические технологии. 2005. № 4. С. 36—45.
5. Санина С.П. Модельный метод обучения как инструмент формирования у школьников учебного действия моделирования // Педагогические технологии. 2008. № 1. С. 46—55.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 4 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани,
Кичик Бешёғоч қўчаси, 70/10-уй.

Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Телеграм канал:

https://t.me/scienceproblems_uz